

स्वं यथासम्भवं सर्वेषां ग्रहणामन्तर्दशाः कार्यः।
 दशाविभागक्रमेणैवान्तर्दशाविभागकल्पना कर्तव्या।
 विद्वेषोपदशाविभागोऽप्येवमेव ॥

भाषार्थः- जितने ग्रहों का अन्तर्दशाधिकार प्राप्त हो, दशाधिप सहित उन ग्रहों के भाग लिखकर सभी का समन्वैद कर देकर (इस)का प्राग करे। और अंशों का योग वर्षादि दशा का भाजक स्वं प्रत्येक अंश अलग-अलग गुणक होते हैं। इस प्रकार दशामान को अलग-अलग गुणक से गुणा कर भाजक से भाग देने पर अन्तर्दशा होती है।

उदाहरण- लग्न की दशा में क्रमानुसार अन्तर्दशा (लग्न १, सूर्य $\frac{1}{3}$, गुरु $\frac{1}{3}$) प्राप्यक हैं। अर्थात् न्मासः ३, ३, ३ समन्वैद करने से $\frac{92}{92}$, $\frac{8}{92}$, $\frac{3}{92}$ क्रमानुसार गुणक १२, ४, ३। गुणकों का योग = $१२ + ४ + ३ = १९$ (१२)।

लग्न की दशा वर्षादि १०।५।२०।१५।० को लग्न के गुणकों १२ से गुणा करने पर १२०।६०।२४०।१८०।० हुआ। इसमें हर (१९) का भाग देने पर लब्धि वर्षादि ६।६।४१।१२।३८ आया, जो लग्न की दशा में लग्न की अन्तर्दशा हुई। पुनः दशा वर्षादि १०।५।२०।१५।० की शनि ग्रह के गुणकों ४ से गुणा करने पर ४०।२०।८०।६०।० हुआ। इसमें हर (१९) से भाग देने से लब्धि वर्षादि २।२।१३।४६।१३ आया जो लग्न की दशा में सूर्य की अन्तर्दशा हुई। पुनः दशा वर्षादि १०।५।२०।१५।० की गुरु ग्रह के गुणकों ३ से गुणा करने पर ३०।१५।६०।३०।० हुआ। इसमें हर (१९) का भाग देने से लब्धि वर्षादि १।६।२५।१८।० आया, जो लग्न की दशा में गुरु की अन्तर्दशा हुई। अन्तर्दशा का योग लग्न की दशा के समान है अर्थात् लग्नान्तर्दशा वर्षादि ६।६।४१।१२।३८ + सूर्यान्तर्दशा वर्षादि २।२।१३।४६।१३ + गुरुान्तर्दशा वर्षादि १।६।२५।१८।० = १०।५।२०।१५।० = लग्न की दशा वर्षादि।

विशेष- दशाधिप से १।५।१५।६।४।८ इन स्थानों में रहने वाले ग्रह अन्तर्दशाधिकारी होते हैं।

~~अर्थ~~ अन्तर्दशा साधन —

भागाः सदृशाच्चेदैर्विवर्जिताः संयुता दशाच्चेदाः ।

प्रत्यंशा गुणकाराः पृथक् पृथक् चान्तर्दशास्ताः ॥

“भागादौ तु सदा रूपं विन्यस्य सदृशीकृतम् ।

सर्वच्चेदांशसंयोगैर्विद्वन्द्याहर्त्तशा फलम् ॥

रूपस्थानगतैरंशैर्गण्यत्वं सङ्गुणीकृतम् ।

दशा ह्यन्तर्दशा प्रोक्ता नित्यं यवनसूरिमिः ॥

दशापतेरेकैर्दशं त्र्यंशं त्रिकोणयोरिव्यादि दर्शितस्थानेषु
यो ग्रहो भवति तत्स्थानोक्तसंस्था भागाः रूपस्थाश्चः स्थाप्याः

दशापतेरादावैव रूपं परिकल्पयेत् । ततः परस्परच्चेदहता

कार्याः, शक्येकं प्रत्येकेन देदेन गुणयेत् । एवं कृते भागाः

सदृशाच्चेदा भवन्ति । उपरिगता राशामो दशापिण्डस्य

पृथक् पृथक् गुणकारा भवन्ति । स्कीकृताश्च सर्वेषां एक

एव भागहार एव गुणितविमला ग्रहदत्तायुः ११११११११

पिण्डान् पृथक् पृथक् अन्तर्दशा लभ्यते । तद्यथा-११२३४५४

एते भागाः परस्परच्चेदेन हताः शंशाः कार्या यावत्सर्वं

एवं समच्चेदा भवन्ति कृता एवंविधा १६८१८४१६४१६४

जाताः एते एव संयुक्ता जाता द्वा १६८१६८१६८१६८१६८१६८

देदाः ग्रहदत्तायुः पिण्डं, वर्षमासादिवसद्युतिकान्तं संस्थाप्य

पृथक् पृथक् गुणकारेण गुणयेत् द्युतिकान्तं सवत्सरा भा-

गमपहस्य दिवसेषु क्षिपेत्, दिवसानां त्रिंशता भागमपहस्य-

मासेषु क्षिपेत् मासानां द्वादशभिर्भागमपहस्य वर्षेषु क्षिपेत्,

अवशेषं सर्वं स्थाप्य ततो वर्षस्थानेषु भागहारेण उ६४

भागमपहस्यावाप्तं वर्षाणि । शेषं द्वादशभिः सङ्गुण्यावस्थितम्

मासान संयोज्य देदेन विभज्य अवाप्तं मासाः वर्षाणामद्यः

स्थाप्याः । तदेवं शेषं त्रिंशता सङ्गुण्यावस्थितानि दिनानि

संयोज्य देदेन विभज्यावाप्तं द्युतिका दिवसानामद्यः स्थाप्याः

(1) चतुःशालग्रहे देवस्थानं कस्यां दिशि भवेत्?

उत्तरम्- ईशानकोणे ।

(2) पूर्वस्यां श्रीगुरुं प्रोक्तमाग्नेय्यां स्यान्महानसम् ।

शायनं दक्षिणायाञ्च नैर्ऋत्यामाथुष्याश्रयम् ॥

भोजनं पश्चिमायां च वायव्यां धनसञ्चयम् ।

उत्तरे द्रव्यसंस्थानमेशान्यां देवताग्रहम् ॥

कुत्रास्ति वाक्यमिदम् ?

उत्तरम्- शास्त्रान्तरे ।

(3) वास्तोरुस्तरस्यां दिशि सति जलाशये किम्फलम्?

उत्तरम्- धनवृद्धिः ।

(4) शय्यानुवंशाविन्प्रस्ता तुला स्थात् कुटुम्बिनः ।

कर्तुः शय्या स्वतानस्था नागदन्ताः क्षयावहाः ॥

इति कस्य कथनम् ?

उत्तरम्- विश्वकर्मणः ।

(5) ज्यैष्ठ्यस्य कर्मसिद्धयर्थं नव पञ्चगुणाः सुराः ।

यतस्तत्र वसन्त्येते सुधाद्यङ्गेषु कृत्स्नशः ॥

वाक्यमिदं कुत्रास्ति ?

उत्तरम्- तन्त्रान्तरे ।

(6) द्वारदेशे कं देवं स्थापयेत् ?

उत्तरम्- उमापतिम् ।

(7) बलदेवः कुत्र भवेत् ?

उत्तरम्- दक्षिणास्यां दिशि ।

(8) बाह्याभ्यन्तरदेवांस्तु वास्तुमध्ये यथास्थिताम् ।

तथा च सर्वान् सम्पूज्य विधिर्नैव पुरोहितः ॥

इति वाक्यम् कुत्रास्ति ?

उत्तरम्- अन्यत्रान्तरे ।

(9) वेतसः वृक्षस्य कस्यां दिशि जलं लभ्यते ?

उत्तरम्- पश्चिमायां दिशि ।

(10) पश्चिमाग्रां दिशि कियत्रीर्यैः लम्पते जलम् ?

उत्तरम् - सार्धपुरुषप्रमाणैर्नीर्यैः ।

(11) कियद्दुलपरिमितं पुरुषप्रमाणम् ?

उत्तरम् - विंशत्यधिकशताङ्गुलप्रमाणम् ।

(12) निर्जले वेतसं दृष्ट्वा तस्माद् वृक्षादपि त्रयम् ।

पश्चिमाग्रां दिशि ज्ञेयमथः सार्धेन वै जलम् ॥

नरोऽत्र षष्टिर्द्विगुणा चाङ्गुलानां प्रकीर्तितः ।

तत्र व्यात्वाऽर्धपुरुषमेकः पाण्डुरवर्णकः ॥

मृत्पीता पुरनेश्च पाषाणोऽद्यस्ततो जलम् ।

द्विष पश्चिमदिक्स्थाऽत्र वहतीति विनेर्द्विशोत् ॥

इति कस्य वचनम् ।

उत्तरम् - सारस्वतस्य ।

(13) जम्बूद्वीपस्य कस्यां दिशि त्रयति जलम् ?

उत्तरम् - उत्तरस्यां दिशि ।

(14) वृक्षात् कियद्दुलपरिमितं दूरं भवति जलस्रोतः ?

उत्तरम् - त्रिहस्तपरिमितं दूरं ।

(15) जम्बूद्वीपस्य कस्यां दिशि सति वल्मीके जलं भवति ?

उत्तरम् - पूर्वस्याम् ।

(16) वल्मीकात् कस्यां दिशि कियद् दूरं भवति जलम् ?

उत्तरम् - वल्मीकात् दक्षिणस्यां दिशि त्रिहस्तपरिमिते दूरे ।

(17) उकुम्बरद्वीपस्य कस्यां दिशि जलं लम्पते ?

उत्तरम् - पश्चिमाग्रां दिशि ।

(18) अर्जुनद्वीपस्य कियद् दूरं भवेत् वल्मीकः ?

उत्तरम् - उत्तरस्यां दिशि त्रिहस्तपरिमितं दूरम् ।

(19) बर्ह्यां कस्यां दिशि वल्मीकी भवेत्तदा जलं लम्पते ?

उत्तरम् - पूर्वस्यां दिशि ।

डॉ० सुद्विष्ट कुमार

सहा० प्राचार्य (ज्योतिष)

२०३० सं० महावि० सुवर्षेना, पूर्णियाँ ।